

Toplumu Aydınlatan Fenerler :

TEVFİK FİKRET

(1867 - İstanbul - 1915)

Halil İbrahim GÖKTÜRK

*Kimseden ümmid-i feyz, etmem, dilenmem
perr-ü bâl.
Kendi cevvim, kendi eflâkimde
kendim tâirim.
İnhina tavk-ı esaretten girandır boynuma;
Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim. *)*

Bir Şairin Fetva'sıyla

Hân-ı Yağma" İttihad ve Terakki iktidarının başına düşen belki ilk yıldırım olur (1912). Öncesi de, parti iktidar ağacına sonrakiler gibi, açgözlü, pisboğaz, sırnaşık kurtlar üşüşür. Sanki bir ulusun iradesi, hizmet gücü rezil bir azınlığın yâran yağması, sömürü sofrasıdır. Bu pis kurtlarla kötü yönetim yüzünden, devlet soygunları ve söylentileri yaygınlaşır. ayrık otları türü dallanır, budaklanırlar. Hepsine karşı savrulan taşlı-alaylı "Yağma" şiiri, tek başına zamanın Sadriâzamı Tal'ât Paşa'yı bile etkisi altına alır. ve bir adamını Fikret'e yollayarak sordurur: "— Beni de, katıyor mu bu hırsızların içine?" Yumruğunu sıkın inkılâp şairinin cevabı kesindir: "—Evet", der, "Onları önleyemiyorsa, her namuslu adam gibi çekilsin." Şair bu karşılığı zamanın Başbakan'ına verebilecek tek tük kişilerden biridir. Çünkü yakın geçmişte, "Genç - Türkler" hareketi ile İttihadı ve Terakki gizli cemiyetini her türlü tehlikelere karşı desteklemiştir. Daha dün, Cemiyet, Selanik'den kendisine bir "Millet Şarkısı" ısmarlamıştır. O da hemen şarkıyı yazar. ve hisar mezarlığında bulunduğu dostu Salih Nigâr Keramet'le gizlice gönderir (25-6-1908). Ancak Şair'in o fetvasıyla der ki son şüpheli imanlar da yasallaştırılabilmıştır. Parti, Şair'e borçludur, şimdi...

Biyografi Üstüne Bir Çift Söz

Şimdi okuduğunuz bu satırların başından bir olay geçti: Önce Fikret, çeşitli kitap ve kaynaklardan incelendi. Kaynakların çoğu, O'nu hiç görmemişlerce yazılmıştı. ve bunlara dayalı fikir, kanı ve yorumlar sıralandı. Ama bir de Fikret'i gören ve onunla görüşenlerle konuşalım dedik. Fikret'in tek yaşayan son dostu, Şair Nigâr Hanımın oğlu doksan dört yaşındaki Salih Nigâr Keramet ve başka bir seksen yaşındaki öğrencisiyle görüştük. İşte o zaman gören tanıklarla, söylentiler arasındaki yanlışlıklar çelişkili yorumlar birden ortaya çıkıverdi. İncelemeyi yeniden düzenledik. Bu fırsattan yararlanarak genç biyografi yazarlarına deriz ki: Bir "kişilik" incelenirken, varsa O'nu görmüş ve görüşmelerin kendileri veya eserleri önce ele alınmalıdır. Yahut ancak O'na yakınlıkların (olabildiğince) güvenli

**) Kimseden bir fayda ummam ben,
dilenmem kol kanat
Kendi boşluk, kendi gök kubbemde
kendim gezginim.
Bir eğik baş bir boyunduruktan ağırdır
boynuma;
Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim.
Ahmet Muhip Dıranas'ın Çevirisinden*

kaynaklarına dayanılabilir. Çünkü biyografi; roman, hikâye gibi uydurma değil, bir gerçekler, olanlar belgesidir. Yoksa tarihin astarını oluşturan geçmiş olaylar, bambaşka bir yüzle gelecek kuşakları şaşkına çevirebilirler. Hemen ufak bir örnek verelim: Çeşitli kaynaklar Fikret'in sade ölüm gününü 5/6-14-15 ve 19 Ağustos 1918 olarak gösteriyorlar. Oysa doğrusu *sonuncudur*.

Bir Şair'in Çilesi

İkinci kitabı "Haluk'un Defteri"; çocuk sevgisiyle kucaklanan bir insanlık bildirisi, bir yeni kavramlar destanıdır (1911). Hani o ayarda fikri, ilinci şiirleştiren kaç şair anımsarız? Ayrıca Ulu Önder de Fikret'in ileri ve sağlam fikirlerinden esinlendiğini ögünçle açıklamıştır. Devrimlerinde O'ndan kıvılcımlar vardır. Nitekim Aşiyân Müzesindeki bir anı defterinin tek sayfası hep açık durur: Üstündekiler Şair'in ölümünün üçüncü yıldönümünde ve aynı günde bir ziyaret vesilesiyle yazılmış: "19 Ağustos 1918, Pazartesi: Tavaf-ı tahatturunda bulunmakla mübahî perestîşkârân-ı Fikret. (İmzalar) Mustafa Kemal (Atatürk), Süleyman Nazif, Faik Ali."

Mehmet Tevfik, bundan yüzün iki yıl önce Kadirga'da doğar. Halid Ziya Uşaklıgil, Toscanini, Madam Çürîe "Skolodowska"larla yaşattır. Dedesi, oğlu Hüseyin'i okutmak üzere Çankırı'nın Çerkeş köyünden tüm malvarlığıyla İstanbul'a göçer. Babası Hüseyin efendi öğrenimini Başkent'de tamamlar. Giderek temiz ahlâkı, dürüst davranışlarıyla seçkinleşir. İlkın Vakıf Kaymakamı, Şehir Belediye Meclisi Üyesi ve sırasıyla Mutasarrıf olur. Bu son derece nitelikli devlet memuru padişahın siyasal bir fermaniyle "dönüş-süz" dış görevlere sürülür. ve nihayet oralarda yaşamını bitirir (1888-1904). Anası Hatice Refia hanım, Sakız Adası mühtedilerinden Hüsrev Beyin kızdır. Müslüman-Türk olarak dünyaya gelir. Çok zavıf ve duyarlı bir kadındır. ama o da her ikinci dine geçenler örneği son inançlarında başkalarından daha bağınaz olur. Dahası hasta hali, dirençli isteğiyle gittiği Hicaz'da koleradan ölür. Ne var ki çocuk Fikret, oniki yaşında anneden öksüz, sonra da sürgündeki babadan uzak kalır. Topluma ve insanlara karşı alingan, incinir, çabuk kırılır bir yarıdılışa sahiptir. Bu ruh halinde geçmişteki yazdı zinciri ile olayların etkisi büyük olabilir.

Geçmişe Uzaktan Bakanlar

Yılları ardarda katlanırken Aşiyân Şairi'nin

üstüne çok şeyler yazılıp söylendi, şüphesiz daha da söylenecek... Şair ideolojik, dinsel, fikrî ve edebî merceklerle didiklenerek incelendi. Bazıları şiir ve manzumelerini arı türkçeye de çevirdiler. Acaba bu çeviriler arasında ne denli ortak yön ve noktalar saptanabildi ki? Doğrusu bilmiyoruz. Kimileri materyalist diyerek sosyalist bildiriler yayınlattılar. Kimisi de kendi eğilimince şair bile saymadı. Hakkında görgü ve bilgiye dayanan saygıdeğer eserler pek azdır. Elbette şu birkaç sayfacıda O'nu anlatmaya yetmeyecek. Ama hani "Ferdâ" ozanına milyonla yürekte yatan dikilmeleri sûtbeyaz bir mermer anıt var... İşte bu satırlar belki ona bir mala harç veya taş kırıntısı olabilirse... Yeter. Bakın özgürlük, erdem, yurtseverlik ve insanlık aşkını duyanlaracasına nasıl kükrer:

"Millet yoludur, hak yoludur, tuttuğumuz yol:

Ey hak, yaşa, ey sevgili millet, yaşa var ol..."

sesiyle sarayları sarsar.

Zaman O'nu Nasıl Karşılar?

Çocuk Fikret yirmi bir yaşına kadar sıkı aile bağları, ile okul çevresinin etkisi altında büyür (1888). Hemen aynı yılda babası O'nu Hariciye Nezareti İstisnâ Odasına kaydettirir. Ne var ki orada çok kalmaz. Resmî daire tekdüze, yavan gelir kendine. Üstelik aylıklar da düzenli ödenmez. İlk istifasını basar. Ticaret Mektebi'ne Öğretmen olur. Sonradan dairedeki birikmiş aylıkları, kendisine topluca getirilince; "emeksiz ve işsizlik" karşılığı verilen O parayı "almayacağını" bildirir. Bu toy gencin davranışı, devrin zalim yönetiminin donuk suratına indirdiği ilk tokattır. Bugünden, "Yarın'ın Adamı" olmayı tasarlayan idealist gençlere burada çok değerli bir ders yatar. Özellikle okuldaki Türkçe, yazı ve resim derslerinde üstün beceri ve başarısıyla sivrilir. Ömrü boyunca yaşamı güzel san'atların söz, çizgi, biçim, resim, süs ve bezeme dallarında dalga dalga örgülenecektir. Ayrıca ülkesinin geleceğini çocuk eğitiminde görmesi ve bu yoldaki çabaları ilginçtir.

Şiir uğraşısı yine okul sıralarında başlar; hemen 14 yaşında. Manzumeleri dönemin dergilerinde yayınlanır. Hocası Rezaîzade Ekrem'in öğütlemesiyle Fikret'i, Ahmet İhsan'ın çıkardığı Servet-i Fünun Dergisinin başına getirirler (1896). Yaldızlı gölgeler şairi, bu cılız dergiyi alır. Kısa zamanda yeni bir çığırın, alışılmamış bir akımın öncüsü, bayraktarı yapar. Çevresine topladığı H. Ziya (Uşaklıgil), C. Şehabettin, M. Rauf, H. Cahid (Yalçın), A. Ekrem (Bolayır), H. Siret ve S. Nazif gibi genç şair ve yazarlarla bir edebî okulun kılavuzluğunu üstlenirler. Artık

geleneksel Divan ve Tanzimat Edebiyatı bir yana itilir. Dil ve üslupta yenilikler, bambaşka konular denenir. Devlet batış, çöküş korkuları içinde hafiflerle payandadır. Özgürlük ağza alınmaz. Gençler bu batac ortamdan kaçarak çıplak ve romantik doğaya sığınır. İşte Batı'dan çağın Romantizm, Sembolizm, Realizm gibi edebi rüzgârları edebiyatımızın üstünde esmeye başlar. Siyasal görüşte üç ana düşünce akımı yürürlüktedir: Batıcılık, İslamcılık ve Türkcülük. Derginin gidişi eskilerin düşmanlığını, Padişahın öfkesini üstüne çeker, nazma nesir işlenirken şiir nakşıyla Saraya verilen Genç-Türklük jurnalları ile bir gün Fikret de tutulanır ve evi aranır. Sonra suçsuz bulunarak salıverilirse de artık Dergi'den ayrılmak zorunda kalır.

Devrim Hazırlayan Dizeler

Yakın geçmişin bazı okullarında ünlü şair edebiyat hocaları dersler verirdi. O okul öğrencilerine ne denli imrensek yeridir; çok şair yetiştirdi. Oysa adına Türkçe veya Edebiyat Öğretmeni takılıp kendileri birer "Edebiyat Memuru" olanların öğrencilerine ne denli acınsa da azdır, değil mi? Doğrusu o talihi öğrencilerdendi. Sultanî'de hocaları, Rezaizade Ekrem, Muallim Feyzi, Abdurrahman Şeref ve Şeker Ahmet Paşa'lar gibi dönemin ünlü kişileridirler. Böylece Şair öğrenci de kendi okuluna Türkçe hocası atanır (1894). Dışardan başka yan görevler de yüklenmektedir. En önemlisi Robert Kolej bunlar arasında girer. Biraz öncesi dayısının kızı Nâzıma hanımın evlenir (1890). Haluk doğunca da ahlâklı, tutarlı ve yuvasına bağlı bir aile babası olarak görünür (1895).

Düşünce Savaşçısı Bir Ozan

Kimi zaman yüreği, yoksul ve kimsesizlerle dolu yurdunun insanları için çarpmaya görevlidir. Gafillere şu uyarısı bir vızlıtı gelirken:

"Sen zanneder misin ki benim bütün
elemlerim?

Hey/hat! Ben nevaib-i eyyamı
acı seslerini) inlerim."

derken

"Düşünüp işlemek ayınımdır
Yaşamak dini benim dinimdir."

diye seslenmektedir. "Haluk'un Vedar" nda, tek çocuğunu köhne Bizans'tan İskoç illerine uğurlar... ken de:

"Bize bol bol ziya kucakla, getir,
Düşmek çevreyi görmemektendir."

ile son öğüdünü verir, babaca... Çünkü Haluk

gençliğin, sembolü ve kendinin toplumla bağıdır da. Artık özvarlığını, mitolojinin Ateş Tanrılarına kadar götürür. Giden "özlem" ve gelecek "ümut" tur dış ülkelerden... (1911). Tıpkı:

"Yükselmeyen düşer: ya terakki, ya inhitat.
Yükselmeli, alının değmeli semalara,

doymaz Beşer dedikleri kuş itilalara..."

dizeleri yankılanmadan önce Rumeli Hisarı'ndaki Aşiyân köşesine çekilmiştir. Yalnız Kolej'deki görevini sürdürür. "Rübab-ı Şikeste" (Kırık Saz) adlı kitabı yayınlanır (1900). Kitap hemen kapışılır. Sonradan çeşitli baskıları çıkar. Bizans, O'nun "Sis" iyle örtünür. ama altındaki yalan, dolan, ikiyüzlülük, kahpelik, bayağı çıkarıcılık cifelerini de sergilerken lanetler yağdırır. Hâlâ onların tersi pek söylenememektedir hani. Sultanî hocasına göre değişimle gelişme sağlanacaktır. Ama nasıl? "tarihi Kadim" de:

"Şüphe bir nura doğru koşmaktır.
Hakkı tenvir ukul için haktır."

İlkesi, önce çağın bilim, teknik, uygarlık ve kültür çabaları, temiz ve içten bir ahlâkla atbaşı beraber yürütülecektir. Örneğin "Devenin Başı"ından: "Haksızlık eden başları bir gün... koparılır." ile, "Acı şeyler, Haluk, fakat gerçek" lerin, tutku yolunu vurgular.

O şair, yaşamında bir kahramandı, bir yiğittir. Hiçbir makam,güç ve tutku önünde eğilmez. Dış gezilere de gitmez. Hiçbir Batı ekolüne angaje olmayan bağımsız bir kişiliktir. Gençliğe öğüdü salt kendi örneğinden verir:

"Mağrur olun.. Fakat Vatan ikmalî şan için
Evladının kemalini ister, O mutlaka
İster ki siz de himmet edin, siz de yükselin."

İnkılabçı Şair elinde tuttuğu bayrakla, gittiği yolda, hiç ardına bakmaz. İlle de ardından gittikçe çıglaşan görmediği, bilmediği özgürlük alayları yürüyecektir. O, yüceleştirdiği, hayran olduğu "İnsan" ı bilir:

"İnsan melek olsaydı, cihan cennet olurdu."
yorumuyla, konunun zorluk ve karmaşıklığını açıklar. Arı duru dizeleri birer özdeyiş olarak ağızlar da gezerken, Tanrı anlayışında dar görüşlülere, din yobazlarına bilmece gelen dizeleri "Haluk'un Amentisi" nden aktaralım:

"Bir kudret-i külliye var, ulvi ve münezzeh,
Kudsi ve muallâ, O'na vicdanla inandım.

Toprak vatanım, nev-i beşer milletim.. İnsan
İnsan olur ancak, buna iz'anla inandım."

Yani takma ad, nitelik ve fikirlerle değil... Şanlar, ünler ve mevkilere tepeden bakarak, bugünde aynı kalan sahnededir.. O'nu "Cökten yere" indirerek, içinin tepkisini yankılandırır. ve

sonunda: "İnsan" Tanrının en değerli akıl zerrisi, eserinin bilincinin parçası olarak oradan yere indirilirken... bir vahiy edasıyla ünler:

"... Ey hayat,
Ey Ruh-î kâinat,
Takdis edin: Beşer
Takdise müstehaktır; Odur Rabb-î hayr-ü
şer,
Rabb-î mümkinat! (Olaganların Tanrısı)"
(1907)

Hele şu satırlar:

"Ebnayı beşer birbirinin kardeşi... Hüllya!
Olsun, ben o hüllyaya da bir canla inandım."

Boğaz'ın En Güzel Penceresinden

Fikret genç yaşında Koleje hoca olur ve ölümüne kadar oradaki görevinde kalır. Ne var ki anglo-sakson eğitim ve öğretim yöntemlerini orada inceler. Onlar, kendinin de yetiştiği köhne Fransız sisteminden daha üstün ve çağdaşlardır. Beride Vatan ananın acılarının kaynağı ise Abdülhamid despotluğunda düğümlenir. O'nun devrilmesiyle herşeyin düzeleceğine şairle beraber herkes de inanır, Zira şair ülkenin duyuş-düşünüş ufuklarını aydınlatan "Fener Adam" lardandır... ki nurlu kişilik'lerinin gölgesi, göçüş-lerinden sonraki takvimler üstüne de yansır. Hani, "Kızlarını okutmayan millet, oğullarını manevi öksüzlüğü mahkûm etmiş demektir; hüsrana ağlasın!.. "İşte öyle bir toplumun bir yarısı cehaletle ağlarken, ötekisi nasıl gölebilsen, ki?..

Korkulu titreyişlerle geçen çileli yıllar.. Kapalı perdeler arkasında elden ele fısıltıyla okunan kaçak şiirlerin sonucu bir güne varır: Padişah, Selanik'den çekilen tellere boyun eğer: Meşrutiyeti ilân etmek zorunda kalır. Garip bir rastlantıyla aynı gece Fikret'in evine hırsız girer. Tüm elbiselerini alır götürür. Şair, ertesi gün çağrıldığı ilk İttihad Cemiyeti açık toplantısına garip bir elbiseyle katılır. İlk coşkunluk günleri geçtikten sonra Parti kavgaları gecikmez, hemen başlar. Fikret'e Bakanlıklar önerilir. Politikaya girmez, ama o yalnız Galatasaray Müdürlüğünü benimser. Sultani'yi bitiren Salih Keramet'i yanına ders Nazırı olarak alır. Hüseyin Cahid'le "Tanin" i çıkarırlar. Cahid gazeteyi bir parti organı haline dönüştürünce, "Lain" diyerek oradan ayrılır. Boğaziçinin en güzel penceresinden evreni seyrederken düşündüğü hep idealindeki yurt ve gençliktir. Onları piyasa pisliklerinden korumak, hak ve hakikatin arama bilincine erdirmek için ateşten dizelerini sanki kayalara kazar gibidir. Zamanın Maarif Bakanıyla geçinmez. Müdürlükten yardımcısıyla birlikte ayrılırlar. Çünkü o kendini görmeyenlerin anlattığı gibi

mariz, melankolik değildir aslında... Ancak uğursuz ters olayların, uzlaşmaz çelişkilerin etkisindedir. Yine erken farkına varılamayan, eskimiş bir şeker hastalığının pençesinde kıvrırır. Şeker'in arazi bugün herkesçe bilinmektedir.. Ya ö dönemde? Hastalığın sinirli yaptığı ruh hali ve, ilkelerinden ödün vermez karakter çizgisiyle tepkileri daima sert çıkar. Sonunda küser, kırılır. Öylece de belki adını huysuz, kendini huzursuza çıkarırlar.. kimbilir... Hal o ki hâlâ o en güzel pencerenin algılarından bizlere verdiği nice vergileri bizler yine minnetle kullanmaktayız. Ne var ki o'ndan her baş her gönül ancak nasıbince pay alır demeli.. Ötesf, lâf ve güzaf'a çıkar. Söz gelimi gün gelmiş. İnsan onurunu, namusunu, ulusunun ak alnına altın yapraklı defne dallarından örülü bir taç olarak koymuş. Fakat ulusu, kendini yeryüzüne gereğince tanıtamamış.. Nobeller, Tagorlara dağılırken...

Hazin Son, Ama Şerefli

Kirksekiz yaşın acıklı sürecinde ömür perdesi, son kez, şeker le romatizmanın acımasız elleriyle kapanır. Şimdi O'nu tanımış tek dostu ile son öğrencilerinden birini dinleyelim: "Sınıfta dille verirken çok tatlı, arı duru, kolay bir dille yumuşacık konuşurdu. Şiir okurken adeta hoş bir musiki parçası dinlerdik. Türkçe yazı dilinde yaptığı imla kolaylıklarından kimse söz etmedi. Bazı şiirlerindeki ağdali osmanlıca devrin geçerli nazım diliydi, san'at diliydi, onu da kullandı. (Bir örümcek götürür hakka beni)" diyen büyük hocamızı, gerçek dışı niteleyenlere katılmıyoruz. O'nun özgün fikirlerinin harcı yaşadığımız rejimin temellerinde hâlâ yatar. Anısı önünde saygılı borcumuzla eğiliriz."

Fikret Âşiyân'da yattıkça, mermer kabrinin üstündeki sarı otlar her mevsim sararıp dökülecek... Galiba yalnız Rıza Tevfik'in sunduğu "Ziyaret" çelengi hiç solmadan kalacak gibi duruyor.

Aziz anı tablosunu bu dünyadan göçüşünden biraz önce yazdığı ve sonradan bulunan şu dizeleriyle bağlayalım:

"Artık hayat için yetişir bunca infial,
Dinlenmek isterim.. ki taâb-ı darı mihnetim.
Artık tehi (boş) vucud, tehi dil, tehi hayal,
Dünyada şimdî ben dahi bir fazla sıkletim."

Yararlanılan Kaynaklar:

- Tevfik Fikret ve Şiiri, Mehmet Kaplan.
- Tevfik Fikret: A. Özkırmalı.
- Sayın Salih Nigar Keramet'in Kitap, not ve görüşleri v.s.
- Adımın yazılmasını istemeyen saygıdeğer öğrencisiyle görüşme notları...
- "Haluk'un Defteri": T. F. Derneğince 1967 ve ötekiler.